

УДК 352.075::324

ШУМЛЯЄВА Ірина Дамирівна,
канд. держ. упр., доц., доцент кафедри права
та європейської інтеграції ДРІДУ НАДУ

ШУНКІН Максим Миколайович,
аспірант кафедри права та європейської інтеграції
ДРІДУ НАДУ при Президентові України

ІНСТИТУТ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Розглядаються функції інституту місцевого референдуму як найвищої форми безпосередньої демократії. Аналізується зміст понять «функція», «функції місцевого самоврядування», «функції територіальної громади», «функції місцевого референдуму», «питання місцевого значення». Доводиться зв'язок функцій місцевого самоврядування та територіальної громади з функціями місцевого референдуму. Визначаються підстави для класифікації функцій у сфері місцевого самоврядування та інституту місцевого референдуму. Надаються основні характеристики функцій місцевого референдуму та формулюється їх визначення.

Ключові слова: місцевий референдум, місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування, територіальна громада, функція, питання місцевого значення.

Shumliayeva I. D., Shunkin M. M. The institute a local referendum: functional analysis

The paper deals with functions of a local referendum as the highest form of direct democracy. The essence of the concepts «function», «functions of local self-government», «functions of territorial communities», «functions of local referendum», «issue of local importance» are analyzed. The connection between functions of local self-

government and territorial community with functions of local referendum is proved. The basis for classification of functions in the sphere of local self-government and the institute of local referendum is determined. The main peculiarities of the functions of local referendum are described and their definitions are formulated.

Key words: local referendum, local self-government, local self-government bodies, territorial community, function, issue of local importance.

Постановка проблеми. Для України, яка розвивається в напрямі побудови демократичної держави, участь громадян у прийнятті рішень через референдуми є досить новим інститутом, який розпочав своє формування з моменту становлення плюралістичної представницької демократії. Оскільки Україна не належить до держав, що мають давні традиції проведення референдумів, вітчизняні дослідження не тільки окремих аспектів, але й комплексні наукові розробки з означеної проблематики мають вагоме значення для подальшого використання референдумів як одного з інструментів, що дає громадянам право на участь у процесі вироблення та прийняття локальних рішень. Особливого значення на сучасному етапі становлення інституту референдуму набуває приділення уваги функціональній складовій частині місцевих референдумів у контексті розвитку демократії на основі співучасті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним проблемам реалізації функцій місцевого самоврядування і територіальних колективів, забезпечення функціонування та вдосконалення інститутів безпосередньої демократії в Україні, зокрема й місцевого референдуму, а також дослідженню питань місцевого значення, які пов'язані з предметом місцевого референдуму, присвячено праці О. Батанова, В. Погорілка, О. Солоненка, С. Саханенка, В. Федоренка та ін. Проте, не применшуючи значення досліджень названих та інших науковців, слід зазначити, що стан наукової розробки стосовно функцій інституту місцевого референдуму залишається недостатнім і потребує подальших напрацювань, як у теоретичному, так і прикладному аспекті.

Мета статті – здійснення функціонального аналізу інституту місцевого референдуму як засобу підвищення відкритості та транспарентності процесів прийняття рішень на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу. Місцевий референдум визнається ключовим інститутом у місцевому самоврядуванні. Місцевий референдум є найвищою формою безпосереднього волевиявлення членів територіальної громади щодо вирішення питань місцевого значення [9, ст. 7].

Нормативне регулювання місцевих референдумів в Україні характеризується дворівневим закріпленням, тобто проведення референдумів в Україні регулюється на конституційному (визначення загальних принципів) та законодавчому (конкретизація положень Конституції України та врегулювання процедурних питань) рівнях. Місцеві референдуми в Україні не можуть проводитися на підставі підзаконних, у тому числі, локальних нормативних актів місцевих органів влади.

Згідно зі ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах. Відповідно до ст. 143 Основного Закону територіальні громади села, селища, міста, зокрема, серед інших питань забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів [5].

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми [9]. У Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» передбачено проведення місцевих референдумів з питань підтримки об'єднання територіальних громад на підготовчому етапі (ч. 5 ст. 7 закону), а також з ним пов'язано визначення дати набуття статусу об'єднаною територіальною громадою (ч. 1 ст. 8 закону) [8].

Проте прийняття Закону України «Про всеукраїнський референдум» привело до втрати чинності Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». Якщо раніше йшлося про недоліки організаційно-правового характеру під час проведення місцевих референдумів, то нині взагалі неможливо їх проводити всупереч Конституції та законам України через прогалину в українському законодавстві.

Значущість проведення місцевих референдумів обумовлена їх функціями, зважаючи на те що завдяки їм визначається роль об'єктів дійсності, цілі та призначення окремих процесів й елементів відповідних систем. Їх диференціація у

сфері публічного управління дозволяє виділити ті особливості, які притаманні референдумам, що проводяться на локальному рівні.

Зміст поняття «функція» (від лат. function – виконання, здійснення) має відмінності залежно від сфери наукового пізнання. Зокрема, цей термін розглядається як: зовнішній вияв якостей будь-якого об'єкта, процесу в тій чи іншій системі відносин (функція – якість); роль, яку виконує відповідний соціальний інститут чи процес щодо цілого (функції – ролі); зв'язок частин з цілим, їх взаємозв'язок (функції – зв'язки) [15]. Узагальнюючи підходи, які існують у соціальних науках, В. Г. Борзенков визначає досліджуване поняття як ролі, що виконують різні структури та процеси для підтримання цілісності та стійкості тих систем, частинами яких вони є [3].

Як зазначають фахівці, до загальносоціальних функцій слід віднести такі:

– культурно-історичну (цей інститут уособлює демократичні культурні традиції багатьох країн, сягаючи давніх часів, зокрема, в Україні його формування слід вести з часів ранньофеодальної вічової демократії Київської Русі);

– суспільного контролю (у результаті вирішення питань, що мають юридичний характер, виявляється й морально-етичний вплив на певних суб'єктів);

– інформаційно-орієнтаційну (рішення місцевих референдумів несуть інформацію про правомірну поведінку громадян і орієнтаційні моделі поведінки) [7].

На нашу думку, цей перелік слід доповнити також й іншими функціями, характерними для діяльності органів місцевого самоврядування і територіальної громади. Функції місцевого самоврядування визначають як основні напрями діяльності територіальних громад, їх представницьких органів та виконавчих органів місцевих рад щодо вирішення завдань муніципальної діяльності [14, с. 5, 8]. До функцій місцевого самоврядування також відносять й види їх діяльності. При цьому напрями характеризують переважно зміст діяльності, а види – як її форми [1, с. 249].

Теорія функцій територіальних громад виходить із законодавства України, спирається на досвід діяльності органів місцевого самоврядування та досягнення наукової думки в галузі місцевого самоврядування [1, с. 245]. Найчастіше їх виводять із функцій держави, державного управління, місцевих органів влади, а

також місцевого самоврядування. Наприклад, їх поділяють на політичні (прийняття на місцях обов'язкових для виконання рішень з питань місцевого значення, забезпечення громадської безпеки та охорони порядку тощо), господарські (вирішення питань життєзабезпечення території та надання мешканцям відповідних послуг), суспільні (забезпечення самоорганізації громадян для вирішення важливих соціальних та інших завдань, які потребують спільних зусиль) [13, с. 17 – 18].

З огляду на тезу, що територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування є єдиним носієм функцій і повноважень місцевого самоврядування, обсяг її функцій збігається з обсягом функцій системи місцевого самоврядування. Тому правильним є твердження щодо пріоритетності функцій територіальної громади в системі функцій суб'єктів місцевого самоврядування [2, с. 21].

Дослідження функцій територіальних колективів дозволяє науковцям виділити такі напрями й види діяльності, як інтегративну, соціального контролю за діяльністю і поведінкою членів колективу, виробничу, виховну та політичну [4, с. 89 – 90; 11, с. 240 – 241]. До зазначених функцій С. Саханенко доречно додає такі:

- з управління муніципальною власністю та фінансовими коштами місцевого самоврядування;
- забезпечення соціально-економічного і культурного розвитку території;
- поліпшення умов життя людей, створення сприятливого середовища життєдіяльності населення;
- охорона громадського порядку;
- захист інтересів та прав місцевого самоврядування [12, с. 104 – 105].

Виділення внутрішніх та зовнішніх функцій відповідно до сфер місцевої діяльності дозволяє віднести до внутрішніх функцій ті напрями та види діяльності, які спрямовані на вирішення питань місцевого значення в межах певної територіальної громади. Зовнішні функції характеризуються наявністю спільного інтересу у вирішенні питань декількох територіальних громад і зумовлені їх діяльністю поза межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць на вищих рівнях [6, с. 219 – 220; 14, с. 9].

Залежно від способів впливу на суспільні відносини у сфері місцевого самоврядування також виділяють нормотворчу, установчу та контрольну функції місцевих референдумів; за засобами правового регулювання муніципальних відносин – фінансову, інформаційну, територіальну, програмну, охоронну [7].

З огляду на те що класифікація функцій територіальних громад повинна бути пов'язана з предметною характеристикою їх діяльності, О. Батанов поділяє функції територіальної громади, зокрема: за об'єктами управління (предметами відання) їх поділяють на політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні; за способами, засобами та методами муніципальної діяльності (система технологічних функцій – інформаційна, планування та програмування розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, нормотворча, територіальна, бюджетно-фінансова, матеріально-технічна та функція соціального контролю) [1, с. 260].

Найбільш значущим для розвитку інституту місцевого референдуму є виділення його об'єктних функцій, які походять від питань місцевого значення, щодо вирішення яких проводиться відповідний референдум (предмета місцевого референдуму). Серед таких функцій місцевих референдумів виділяють політичну, економічну, соціальну, культурну (духовну), екологічну. У загальному вигляді до функцій інституту місцевого референдуму в політичній сфері відносять питання здійснення місцевої політики та публічної влади територіальної громади. Економічна функція полягає в реалізації стратегічних напрямів здійснення економічної реформи в місцевому самоврядуванні. За допомогою соціальної функції має забезпечуватися здійснення центральних функцій місцевого самоврядування щодо прийняття важливих рішень стосовно повсякденних потреб територіальної громади у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури і спорту, житлово-комунального господарства та ін. Відповідно культурна (духовна) функція включає вирішення актуальних проблем територіальної громади у сфері освіти, науки, культури тощо. Екологічна функція стосується прийняття важливих рішень щодо використання природних ресурсів, землі, надр та природоохоронної діяльності територіальної громади [7].

Зважаючи на те що функції місцевих референдумів обумовлені самою природою місцевого самоврядування, його принципами та напрямками діяльності територіальної громади та органів місцевого самоврядування, насамперед вони

мають відповідати закріпленим у законодавстві сферам віданням місцевого самоврядування, зокрема це стосується соціально-економічного розвитку, управління комунальною власністю, галузі будівництва, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, соціального захисту населення, зовнішньоекономічної діяльності, оборонної роботи, вирішення питань адміністративно-територіального устрою, забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Крім того, названі функції можна класифікувати й за іншими підставами: за обсягом впливу (загальні та специфічні); за способом впливу та характером діяльності (регулятивні, формоутворюючі, контрольні, стабілізуючі); залежно від важливості муніципального інтересу для розвитку територіальної громади (основні та допоміжні); залежно від ступеня управлінського впливу (правотворчі, організаційні, контрольні).

Таким чином, розглянуті функції місцевого самоврядування і територіальної громади тісно пов'язані з інститутами представницької та безпосередньої демократії, зокрема й із прийняттям рішень локального значення на місцевих референдумах. Тому можна вважати, що функції місцевого референдуму впливають з основних напрямів діяльності територіальної громади та органів місцевого самоврядування, а їх класифікація також обумовлена відповідними питаннями місцевого значення.

Протягом становлення сучасної нормативно-правової бази місцевого самоврядування з 1990 р. до 1996 р. у проектах нормативних актів та у прийнятих законах використовувався термін «питання місцевого значення». Тоді, як і нині, це стало значущим фактом, зважаючи на досить чітке визначення та розмежування предметів відання органів державного управління та місцевого самоврядування, а також органів місцевого самоврядування міст, сіл та селищ та органів районного та обласного рівня. На жаль, до чинної Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ці норми не увійшли.

У науковій літературі значний інтерес викликають спроби доктринального тлумачення «питань місцевого значення». Їх визначають як питання життєзабезпечення населення, які можуть більш ефективно вирішуватися самим населенням під свою відповідальність та вирішення яких відповідає управлінським і

матеріально-фінансовим можливостям органів місцевого самоврядування; сукупність справ, спрямованих на забезпечення нормальної життєдіяльності низових територіальних колективів і таких, що вирішуються самостійно цими колективами або спрямовані на таке вирішення, нехай і за допомогою публічно-владного механізму управління, який розділяє суб'єкти та об'єкти управління, але не на більш високих управлінських рівнях; питання безпосереднього забезпечення життєдіяльності територіальної громади, віднесені до таких Конституцією та законами України; коло проблем, що безпосередньо стосуються інтересів територіальних громад, поселень громадян.

Таким чином, питання місцевого значення повинні визначатися з огляду на безпосереднє задоволення локальних інтересів членів територіальної громади. До переліку місцевих справ може бути віднесене будь-яке питання, якщо його надання закріплено на рівні місцевого самоврядування державою за умови належного фінансового забезпечення. Сукупність усіх питань місцевого значення утворюють предмети відання місцевого самоврядування, вирішення яких віднесено Конституцією та законами України до юрисдикції територіальної громади та органів місцевого самоврядування.

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплено, що предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України та законами до відання місцевого самоврядування. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

На особливу увагу заслуговує проект Закону України «Про місцевий референдум» (реєстраційний № 2145а-2 від 6 липня 2015 р.), поданий народними депутатами України О. П. Бойко, О. В. Ледовських та іншими, зважаючи на висновок Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України, а також схвалення висновку щодо його підтримання Кабінетом Міністрів України за умови врахування окремих зауважень, на відміну від інших зареєстрованих альтернативних законопроектів щодо місцевих референдумів. У ст. 1 цього законопроекту предмет місцевого референдуму визначається як будь-які питання, віднесені Конституцією та законами України до відання місцевого самоврядування, які не належать до компетенції органів державної влади й органів

влади Автономної Республіки Крим. При цьому розробники проекту у ч. 5 ст. 6 пропонують конкретизувати предмет місцевого референдуму як питання, викладені у вигляді питального речення, що пропонує учаснику чіткі відповіді «так» або «ні».

Виключно місцевим референдумом у відповідних територіальних громадах пропонується вирішувати питання: реорганізації або ліквідації комунальних навчальних закладів та закладів охорони здоров'я, комунальних закладів, у яких утримуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківської опіки; розміщення на території села, селища, міста об'єктів поводження з відходами. До питань, що вимагають надання членам відповідної територіальної громади можливості щодо реалізації права на відхилення рішень органів місцевого самоврядування шляхом місцевого референдуму, законопроектom віднесено: спорудження або демонтаж пам'ятників та монументів місцевого значення; внесення змін до існуючої системи парків (гідропарків, лугопарків, лісопарків, парків культури та відпочинку, парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, спортивних, дитячих, історичних, національних, меморіальних та інших), рекреаційних зон, садів, скверів та майданчиків, у тому числі питання їх забудови; найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд; будівництво або демонтаж комунальних ринків; обмеження руху транспорту, оголошення майданів, площ, проспектів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів (та їх частин) пішохідною зоною (а також питання скасування таких рішень); затвердження статуту територіальної громади та внесення змін до нього.

Предметом місцевого референдуму не можуть бути питання, що загрожують загальнодержавним інтересам України, а саме територіальній цілісності та устрою, демократичному ладу, зміні державних кордонів. На місцеві референдуми не виносяться питання, що стосуються місцевого бюджету, місцевих податків і зборів, встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги, питання, що належать до компетенції державних органів, питання застосування мов, реалізації державної мовної політики, основних засад зовнішньої політики України або її окремих принципів, питання релігії та релігійної діяльності, скасування, визнання недійсними або внесення змін до Законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, а також кадрові питання та питання організаційного характеру. Питання місцевого

референдуму повинно відповідати Конституції та законам України та не може суперечити зобов'язанням України відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [10].

Як вбачається, відсутність деталізації у правовій регламентації питань, що можуть бути винесені на місцевий референдум, сприяє розширенню обсягу конституційної компетенції територіальної громади, що не відповідає ст. 143 Конституції України. На нашу думку, можна використати досвід європейських країн щодо закріплення загального для всіх рівнів місцевого самоврядування переліку питань, які можуть бути винесені на місцевий референдум.

Висновки. Таким чином, функції місцевого референдуму походять від основних напрямів і видів діяльності територіальної громади та органів місцевого самоврядування, перебувають у безпосередньому зв'язку з різними інститутами локальної демократії, дозволяючи громадянам України здійснювати діяльність щодо вирішення найважливіших питань місцевого значення, які є предметом його проведення. Оскільки вони втілюються на місцевому рівні членами територіальної громади з метою задоволення її потреб, то їх призначення та роль обумовлені системою та функціями місцевого самоврядування, зокрема щодо забезпечення участі населення у вирішенні питань місцевого значення, управління комунальною власністю та відповідними фінансовими коштами, забезпечення територіального розвитку місцевої громади. Це дозволяє зробити висновок про те, що функції місцевих референдумів слід розуміти як напрями та види діяльності щодо вирішення питань місцевого значення і забезпечення потреб територіальної громади, які виникають у процесі її розвитку, реалізуються через процедури, передбачені законом.

Список використаних джерел

1. **Батанов О. В.** Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : монографія / О. В. Батанов ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – Київ : Ін Юре, 2003. – 511 с.
2. **Батанов О. В.** Функції територіальних громад як специфічних суб'єктів конституційного права / О. Батанов // Право України. – 1998. – № 8. – С. 21 – 24.

3. **Борзенков В. Г.** Функция / В. Г. Борзенков // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М. : Канон+: РООИ «Реабилитация», 2009. – Режим доступа : http://epistemology_of_science.academic.ru/896/%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F.
4. **Выдрин И. В.** Территориальный коллектив как субъект местного самоуправления (государственно-правовые аспекты) / И. В. Выдрин // Правоведение. – 1992. – № 4. – С. 84 – 91.
5. **Конституція України** : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1490000071994280>.
6. **Муниципальне право України** : підручник / кол. авт. ; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
7. **Погорілко В. Ф.** Референдне право // В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – Режим доступу : http://studbooks.net/28626/pravo/funktsii_referendumov.
8. **Про добровільне об'єднання територіальних громад** : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
9. **Про місцеве самоврядування в Україні** : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
10. **Проект Закону про місцевий референдум від 6 лип. 2015 р. № 2145а-2.** – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55910.
11. **Руда Н. І.** Територіальна громада – суб'єкт конституційно-правових відносин: теоретичний та історичний аспекти / Н. І. Руда // Правова держава : щорічник наук. пр. – 2001. – Вип. 12. – С. 232 – 243.
12. **Саханенко С. Є.** Політичне управління містом в умовах самоврядування : монографія / С. Є. Саханенко. – Одеса : ОФ УАДУ, 2001. – 380 с.
13. **Система** муниципального управления : учебник / под ред. В. Б. Зотова. – СПб. : Питер, 2007. – 560 с.
14. **Солоненко О. М.** Реалізація функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у системі

місцевого самоврядування (організаційно-правові питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Солоненко Олег Миколайович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2001. – 20 с.

15. **Титаренко Л. Г.** Социальная функция / Л. Г. Титаренко // Социология : энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис: Книжный Дом 2003. – Режим доступа : http://sociology_encyclopedia.academic.ru/1003/.

List of references

1. **Batanov O. V.** Konstytutsiino-pravovyi status terytorialnykh hromad v Ukraini : monohrafiia / O. V. Batanov ; za zah. red. V. F. Pohorilka. – Kyiv : In Yure, 2003. – 511 s.

2. **Batanov O. V.** Funktsii terytorialnykh hromad yak spetsyfichnykh subiektiv konstytutsiinoho prava / O. Batanov // Pravo Ukrainy. – 1998. – # 8. – S. 21 – 24.

3. **Borzenkov V. G.** Funktsiya / V. G. Borzenkov // Entsiklopediya epistemologii i filosofii nauki. – M. : Kanon : ROOI «Reabilitatsiya», 2009. – Rezhim dostupa : http://epistemology_of_science.academic.ru/896/funktsiya.

4. **Vyidrin I. V.** Territorialnyiyy kollektiv kak sub'ekt mestnogo samoupravleniya (gosudarstvenno-pravovyye aspekty) / I. V. Vyidrin // Pravovedenie. – 1992. – № 4. – S. 84 – 91.

5. **Konstytutsiia** Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1490000071994280>.

6. **Munitsypalne** pravo Ukrainy : pidruchnyk / kol. avt. ; za red. V. F. Pohorilka, O. F. Frytskoho. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2006. – 592 s.

7. **Pohorilko V. F.** Referendne pravo // V. F. Pohorilko, V. L. Fedorenko. – Rezhym dostupu : http://studbooks.net/28626/pravo/funktsii_referendumov.

8. **Pro dobrovilne** obiednannia terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy vid 5 liut. 2015 r. № 157-VIII. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

9. **Pro mistseve** samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21 trav. 1997 r. № 280/97-VR. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

10. **Proekt** Zakonu pro mistsevyi referendum vid 6 lyp. 2015 r. № 2145a-2. – Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55910.

11. **Ruda N. I.** Terytorialna hromada – subiekt konstytutsiino-pravovykh vidnosyn: teoretychnyi ta istorychnyi aspekty / N. I. Ruda // Pravova derzhava : shchorichnyk nauk. pr. – 2001. – Vyp. 12. – S. 232 – 243.

12. **Sakhanenko S. Ye.** Politychne upravlinnia mistom v umovakh samovriaduvannia : monohrafiia / S. Ye. Sakhanenko. – Odesa : OF UADU, 2001. – 380 s.

13. **Sistema** munitsipalnogo upravleniya : uchebnyk / pod red. V. B. Zotova. – SPb. : Piter, 2007. – 560 s.

14. **Solonenko O. M.** Realizatsiia funktsii zabezpechennia zakonnosti, pravoporiadku, okhorony prav, svobod i zakonnykh interesiv hromadian u systemi mistsevoho samovriaduvannia (orhanizatsiino-pravovi pytannia) : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Solonenko Oleh Mykolaiovych ; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2001. – 20 s.

15. **Titarenko L. G.** Sotsialnaya funktsiya / L. G. Titarenko // Sotsiologiya : entsiklopediya. – Minsk : Interpresservis: Knizhnyiy Dom 2003. – Rezhim dostupa : http://sociology_encyclopedia.academic.ru/1003/.

Надійшла до редколегії 07.04.17